

Verkiezingen voor het Europees Parlement

De stembusopkomst in 1999 nader bezien

A.F.A. Korsten en G. Arendsen¹

De Europese Unie staat voor een forse verandering. De uitbreiding met meer dan tien lidstaten uit Midden- en Oost-Europa is aanstaande. Tegelijkertijd toont Eurobarometeronderzoek uit 2002 dat de houding van de bevolking in de lidstaten ten aanzien van de uitbreiding ambivalent is. De kiezers in de lidstaten zien naast voordelen ook nadelen aan de uitbreiding. De uitbreiding vindt plaats terwijl het democratisch deficit nog bestaat. Het Europees Parlement heeft een beperkte macht en de Nederlandse kiezers zijn nog niet begaan met het lot van de EU getuige de lage opkomst in 1999 bij de verkiezingen voor het Europese Parlement. Er is daarom nuttig om nader te bezien hoe die recente EP-verkiezingen verliepen.

Typering

De verkiezingen voor het Europees Parlement waren de EP-verkiezingen van de *oppositiepartijen*. De in Europa regerende socialistische partijen werden in 1999 niet beloond. Meer nog dan verkiezingen van de Groenen en andere oppositiepartijen waren het verkiezingen van de *thuisblijvers*. Het Europees Parlement is gekozen door een minderheid van het Europese kiezersvolk. De opkomst was in Nederland lager dan ooit bij EP-verkiezingen en ook lager dan bij alle andere verkiezingen, waterschapsverkiezingen buiten beschouwing latend. Een bezinning op de lage opkomst is gewenst, althans uitgaande van het tromgeroffel dat ontstond over de opkomstnorm bij de recente statenverkiezingen. Er was ook al een *Staatscommissie Dualisme en lokale democratie* die nadacht over onder meer de opkomstverhoging bij statenverkiezingen. Een Paars kabinetsvoorstel bepleitte gemeenteraads- en statenverkiezingen op een dag maar dit voorstel verkreeg geen parlementaire meerderheid. Hoewel deze discussie anders zou veronderstellen, is er nog niet veel druk om met voorstellen voor een hogere opkomst bij EP-verkiezingen te komen nog niet.

Laagterecord

De opkomst bij de EP-verkiezingen van juni 1999 is over het geheel van de Europese Unie gerekend naar een laagterecord van 47% gegaan, ondanks de stemplicht in enkele landen. Met een stembusopkomst van 30% was de opkomst lager dan ooit in Nederland bij EP-verkiezingen. Is er sprake van een *'ongezonde' politieke arena* vanwege die lage opkomst? Zonder twijfel, en niet alleen in Nederland. De lagere opkomst is een Europees probleem dat door de opkomstplicht in bepaalde landen nog gemaskeerd wordt.

De opkomst was opnieuw lager dan bij vorige EP-verkiezingen en zelfs veel lager dan bij de al zeer kritisch ontvangen, lage opkomst bij de Statenverkiezingen van maart 1999. Als er al

¹ Versie 240602.

bezinning plaatsvindt over het bestaansrecht van provinciebesturen naar aanleiding van een lage opkomst bij de Statenverkiezingen van maart 1999, waartoe minister Peper opriep, dan is bezinning *zeker* vereist door een nog lagere opkomst bij EP- verkiezingen. Immers, meten met twee maten is ongewenst. Minister Peper heeft al maatregelen voorgesteld ter verhoging van de opkomst bij Statenverkiezingen. Waar blijven de voorstellen voor de EP-stembusopkomst? Burgemeester Schelto Patijn van Amsterdam bepleit een combinatie van Staten en EP-verkiezingen op een dag. We komen er verderop terug. We zien in deze combinatie weinig.

Opkomst in Nederland

De opkomst bij de EP-verkiezingen was in 1989 47.5%, in 1994 35.7% en is in 1999 nog lager: 29.9%. Deze daling staat niet op zichzelf. Na het afschaffen van de opkomstplicht in 1970 viel het opkomstpercentage bij alle soorten verkiezingen ver terug, maar herstelde zich daarna weer enigszins. Ergens in de jaren tachtig, bij de ene soort verkiezing wat eerder dan bij de andere, gaat het echter 'mis' met de opkomst. In de jaren negentig betekent bijna elke nieuwe verkiezing een nieuw dieptepunt in de opkomst.

Tabel: Opkomst bij de EP-verkiezingen van juni 1999 in Nederland in historisch en vergelijkend perspectief

Tweede Kamer	Gemeenteraad	Provinciale Staten	Europees Parlement
1967: 94.9%	1966: 93.4%	1966: 94.6%	
Na afschaffing opkomstplicht			
1971: 79.1%	1970: 67.2%	1970: 68.1%	
1972: 83.5%	1974: 69.1%	1974: 75.1%	
1977: 88.0%	1978: 73.7%	1978: 79.6%	1979: 58.1%
1981: 87.0%			
1982: 81.0%	1982: 68.3%	1982: 68.4%	1984: 50.9%
1986: 85.8%	1986: 73.2%	1987: 66.3%	
1989: 80.3%	1990: 62.3%	1991: 52.3%	1989: 47.5%
1994: 78.8%	1994: 65.3%	1995: 50.2%	1994: 35.7%
1998: 73.3%	1998: 58.9%	1999: 45.5%	1999: 29.9%

Er is geen reden te veronderstellen dat een herstel zal intreden want vooral jongeren lieten het afweten op 10 juni. Extrapolatie van demografische ontwikkelingen kan tot geen andere conclusie leiden dan dat de opkomst - overige omstandigheden gelijkblijvend - bij EP-verkiezingen laag blijft. Nieuwe cohorten jongeren met weinig belangstelling voor de Europese Unie en het Europees Parlement treden immers toe tot het electoraat.

Opkomst per provincie

De opkomst verschilt binnen Nederland naar provincie, naar gemeenten en naar wijken. De kiezers uit de provincie Limburg, Noord- Brabant en Noord-Holland kwamen weer het slechtst op, met een opkomst van 27 procent.

Opkomst in steden

Vooral in landelijke gebieden waar het besef om te gaan stemmen sterk is, was de opkomst duidelijk ver boven 30 procent maar in andere gebieden veel geringer. De opkomst in de grote steden was heel laag. Amsterdam scoorde een opkomst van 25%, Den Haag 24%, Rotterdam 22%, Arnhem 28%, Eindhoven 27%. Voor de stelling dat Europese burgerzin in

grensgebieden sterker ontwikkeld zou zijn vanwege het internationaal grensverkeer zijn geen gronden aan te voeren. Het Enschede van burgemeester Jan Mans scoort helaas maar 25%. Andere gemeenten springen er ook niet positief uit: Tilburg 23%, Kerkrade 22% en bijvoorbeeld Venlo en Maastricht 25%. De opkomst was hier zo'n 5-7% lager dan in 1994.

Tabel: Opkomst bij verkiezingen voor het Europees Parlement en Provinciale Staten in enkele steden

gemeente	Op- komst EP '99	Op- komst EP '94	Op- komst PS '99	Op- komst PS '95	Gemeente	Op- komst EP '99	Op- komst EP '94	Op- komst PS '99	Op- komst PS '95
Amsterdam	25.0	28.9	34	41	Maastricht	24.8	30.8	38	41
Rotterdam	22.2	26.7	33	39	Enschede	25.4	32.7	38	44
Den Haag	24.4	30.3	35	41	Tilburg	22.7	28.1	42	39
Utrecht	32.1	36.0	42	49	Breda	25.4	30.8	46	46
Groningen	32.7	37.8	48	49	Apeldoorn	31.6	36.0	44	47
Arnhem	27.8	32.0	40	45	Dordrecht	25.6	29.8	38	44
Eindhoven	27.0	31.4	40	47	Kerkrade	21.9	27.2	38	42
Haarlem	27.0	32.6	42	47	Venlo	24.5	29.3	39	42
Amersfoort	32.5	36.3	45	50	Den Helder	21.2	27.2	34	41
Nijmegen	31.2	34.2	41	45	Deventer	30.0	35.7	41	46
Vet: < 23% bij EP 1999									

Electoral no go-areas

In bepaalde wijken in grote steden was de opkomst veel lager dan 25%. Dat zijn grotendeels dezelfde gebieden waar in maart 1999 bij de Statenverkiezingen ook minder dan een kwart naar de stembus ging! Een analyse van de opkomst bij verkiezingen in Amsterdamse stadsdelen wijst uit dat de opkomst in Bos en Lommer onder 20% was, evenals in Amsterdam-Zuidoost en in -Noord.

Tabel: Opkomst bij EP-verkiezingen in Amsterdam en andere verkiezingen in de periode 1994-1999

	GR 94	TK 94	EP 94	PS 95	GR 98	TK 98	PS 99	EP 99
Nederland totaal	65.1	78.3	35.7	50.0	58.9	73.2	45.5	29.9
Amsterdam totaal	56.9	69.3	28.9	41.1	47.2	64.0	34.1	25.0
Binnenstad Amsterdam	59.3	73.3	32.8	43.7	51.2	70.7	38.9	31.5
Westerpark	51.9	62.1	23.8	34.2	42.1	57.5	29.9	23.0
Amsterdam Oud-West	57.4	70.5	29.6	39.9	48.3	67.5	35.2	27.9
Zeeburg	50.9	61.0	22.5	32.4	44.7	58.1	30.4	24.3
Bos en Lommer	51.6	62.6	22.3	33.9	39.4	54.6	25.2	17.7
De Baarsjes	52.6	64.7	25.2	35.3	42.0	60.5	29.1	21.7
Amsterdam- Noord	56.4	68.7	25.1	40.2	46.4	61.9	31.8	19.6
Geuzenveld/ Slotermeer	57.3	68.8	26.9	42.3	45.2	60.1	32.6	20.3
Osdorp	59.1	70.1	27.2	44.1	48.0	63.8	33.8	20.8

Slotervaart/ Ov. Veld	61.4	73.9	31.0	45.8	49.6	68.1	37.2	24.7
Amsterdam- Zuidoost	49.0	60.9	22.3	31.1	39.8	51.5	24.9	18.1
Oost/Water- graafsmeer	58.3	69.9	31.1	42.7	49.4	65.3	35.9	27.5
Amsterdam Oud-Zuid	60.3	74.0	34.2	45.9	51.0	70.7	39.2	30.8
Zuider-Amstel	65.0	77.1	38.2	52.7	54.8	74.3	43.2	32.9
Toelichting: opkomst per stadsdeel (of vergelijkbare combinatie van wijken), behalve Westerpoot (geen stadsdeel en zeer weinig kiesgerechtigden)								
Bron: Het Parool, 3/3/94, 6/3/98, 7/5/98, 4/3/99, 14/6/99								

Wie niet opkwam

De jongeren kwamen minder op bij de verkiezingen voor Provinciale Staten in maart 1999. Bleek dit ook in juni 1999 bij de EP-verkiezingen? Het is niet zo dat het Europees Parlement werd samengesteld door oude boeren die een stem gingen uitbrengen, maar de stembusopkomst onder ouderen was wel bovengemiddeld.

Vooraf jongeren tot 34 procent lieten het afweten. Slechts een op de tien 18 tot 24-jarigen bracht een stem uit voor het EP en dus 9 van elke 10 ging niet naar de stembus. De groep 25- tot 24-jarigen deed het nauwelijks beter, want 12 procent ging stemmen.

Opkomst internationaal

De lage opkomst bij EP-verkiezingen 1999 is geen specifiek Nederlands verschijnsel. Een erg lage opkomst, 23 procent, komen we in 1999 ook tegen in het Verenigd Koninkrijk. Maar ook de cijfers in bijvoorbeeld Portugal, Finland, Zweden, Frankrijk en Duitsland zijn minder dan 50 procent.

De opkomst over een reeks van jaren bezien, toont dat de kiezer 'langzaam uitsterft'.

Dalende opkomsten zijn niet typisch voor Nederland. Ze passen in een internationale trend. In veel landen loopt de electorale participatie terug. Niet alleen bij EP-verkiezingen. Schrikt u? In de Verenigde Staten zijn lage opkomstcijfers al lang schering en inslag.

Tabel: Opkomst Europese Verkiezingen 1979-1999

Landen	EP 1979	EP 1984	EP 1989	EP 1994	EP 1999
België	91.4	92.1	90.7	90.7	90.0
Duitsland	65.7	65.8	62.3	60.0	45.2
Denemarken	47.8	52.3	46.2	52.9	50.4
Frankrijk	60.7	56.7	48.8	52.7	47.0
Griekenland*	78.6	77.2	79.9	71.1	70.1
Ierland	63.6	47.6	68.3	44.0	51.0
Italië	84.9	83.4	81.0	74.8	80.7
Luxemburg*	88.9	88.8	87.4	88.5	85.8
Nederland	57.8	50.6	47.2	35.6	29.9
Portugal		72.4 **	51.2	35.5	40.4
Spanje		68.9 **	54.6	59.1	64.3
Verenigd Koninkrijk	32.2	32.6	36.2	36.4	23.0
Oostenrijk				67.8 ***	49.0

Finland				58.8 ***	30.1
Zweden				41.6 ****	38.3
* verplichte opkomst voor de EP-verkiezingen; ** 1987: toegetreden in 1986, een jaar later de eerste EP-verkiezingen; *** 1996: toegetreden in 1995; **** 1995: toegetreden in 1995, een jaar later de eerste EP-verkiezingen					

Taboe

De dreigende lage opkomst bij de EP-verkiezingen van juni 1999 veroorzaakte voorafgaand aan de verkiezingen onrust en discussie, maar *anders* dan bij de Statenverkiezingen. Werd bij de Statenverkiezingen nog opgemerkt dat bij een opkomst van minder dan 50% van de kiezers het provinciebestuur de langste tijd gehad had, na de EP-verkiezingen stelden weinig commentatoren dat de Europese Unie zijn langste tijd gehad had. Er wordt blijkbaar met verschillende maten gemeten. Dat kan niet anders dan tot de conclusie leiden dat het blijkbaar (nog) *taboe* is om veel kritiek op de Europese Unie en het Europees Parlement te hebben: op soevereiniteitsoverdracht naar de EU, de grootte (het aantal landen en de uitbreiding) en andere kenmerken. De lijsttrekkers, op Wiebenga van de VVD na, keerden zich dan ook tegen de kritische houding van voormalig VVD-leider Bolkestein en tegen zijn kandidatuur voor een EU-commissariaat. Merkwaardig. Als lijsttrekkers bij de EP-verkiezingen geen kritische houding durven accepteren tegen alles wat in Brussel en Straatsburg wel en niet gebeurt, is een heilloos pad ingeslagen. De kiezers hebben veel minder op met de Europese Commissie en het EP dan Europarlementariërs lief is, hoewel er tegenover een gebrekkige gepassioneerde diffuse steun bestaat voor Europees bestuur zoals de vele Eurobarometers tonen.

Door de lage opkomst en de ongevoeligheid van veel Europarlementariërs voor het kritisch denken over Europa dreigt een legitimiteitsverlies voor de EU. Dat moet niet beantwoord worden door kritiek op kiezers te uiten als zouden ze onvoldoende van Europa weten of onvoldoende politieke belangstelling hebben. De politieke belangstelling is de afgelopen dertig jaar *juist gestegen*, maar de interesse voor *traditionele* politieke participatie, zoals verkiezingen en partijlidmaatschap, is gedaald. Kiezers vinden de gang naar een bedomd oud klaslokaaltje of gemeenschapshuis dat als stemlokaal dienst doet, niet boeiend meer. Ook te primitief. Waarom is stemmen per telefoon, al of niet door middel van e-mailen, nog onmogelijk? Wil stemmen niet uitgroeien tot iets voor voornamelijk bejaarden dan moet het veel meer met de nieuwe technologie meegroeien dan nu het geval is. Wil stemmen de moeite waard zijn, dan moeten verkiezingen interessant zijn en ergens anders over gaan dan fraudebestrijding of wie Eurocommissaris wordt.

Verkiezingsmoe?

De lage opkomst is ook om andere redenen wel bij de kiezers als eerstverantwoordelijke gelegd. Waren de kiezers verkiezingsmoe? Welnee. Wie een dergelijke verklaring in de mond durft te nemen, moet wel heel ver van de werkelijkheid staan. De politieke belangstelling steeg immers. Een stem uitbrengen, vergt minder tijd dan een gemiddeld bezoek aan de slager. De slager is zelfs verder weg dan menig stembureau. Het is dan ook een brug te ver om te zeggen dat de kiezer verkiezingsmoe is. Er vonden sinds begin 1998 in Nederland vier verkiezingen plaats maar dat 'teveel' noemen is belachelijk. Nieuwe generaties jonge kiezers kennen de stemplicht niet en ervaren de gang naar de stembus amper als een morele plicht of een recht. Ze moeten het uitbrengen van een stem als

uitdagend en urgent ervaren, en partijpolitieke verschillen zien. Zou aan die voorwaarden in Nederland bij de EP-verkiezingen voldaan zijn? Geenszins, zoals blijkt uit de volgende argumenten.

Vergelijking met andere verkiezingen

Vijf andere aspecten vielen in de aanloop naar de recente EP-verkiezingen op. Als hierin geen verandering komt, zal 'Europa' politiek - democratisch waarschijnlijk verder in een vrije val geraken.

a Ten eerste, het politieke systeem EU blijkt zeer onvolledig.

De controlerende macht van het EP is beperkt. Nederlandse kiezers kiezen geen parlement dat een Europese regering kan funderen, verantwoording in breed opzicht kan organiseren en naar huis kan sturen. Het Europees Parlement beschikt nog niet over die 'kwaliteit'. Er is evenwel sprake van een positieve ontwikkeling doordat de macht van het parlement geleidelijk toeneemt. En het Europees Parlement is zelfs in staat gebleken om de commissie-Santer weg te sturen. Voldoende voor de meeste kiezers om te gaan stemmen was het niet.

b Ten tweede, Europese partijen bestaan niet of nauwelijks.

Er is een handjevol Nederlandse vertegenwoordigers van nationale politieke partijen actief in een heel groot EP. Enkele groepjes voegen zich in het EP bij elkaar (VVD en D66 bijvoorbeeld) en gaan op in een grote fractie, bijvoorbeeld het CDA in de fractie van christendemocraten, of de PvdA in die van de socialisten. De Nederlandse vertegenwoordigers zouden in de aanloop naar de EP-verkiezingen de met het oude programma van die EP-fracties behaalde successen moeten uitleggen en de richting van het toekomstige programma, maar dat gebeurt in het geheel niet. Het programma bestaat niet of wordt niet verstrekt. Kortom, het evaluatief gehalte van de parlementaire fracties is te gering. De media vervullen hierin ook een geringe aanvullende rol. Een breed Europees, kritisch continu opererend forum ontbreekt. Dat europarlementariërs hierover wel eens klagen, is begrijpelijk.

c Ten derde, preferentieverschillen tussen Nederlandse lijsten bij EP-verkiezingen verdampen in een 'Europa' louter bejubelende eensgezindheid over de wenselijkheid van een verdere uitgroei van de Europese Unie en versterking van het EP.

De EP-kandidaten en oud-Europarlementariërs van grote politieke partijen in Nederland negeerden tijdens de campagne de structurele kritiek van discussianten, als de econoom Klamer, op een Groot Europees Rijk dat teveel taken en bevoegdheden naar zich toetrekt. Ook andere kritiek, zoals van Bolkestein en andere (oud-)fractieleiders als Brinkman, wordt al jaren genegeerd of weggewuifd. Dat irriteert mij.

d Ten vierde, van een nationale verkiezingscampagne is, in vergelijking met de andere verkiezingen in Nederland, was vrijwel geen sprake.

De NRC sprak van een 'geruisloze campagne' (NRC, 10 juni 1999: 2). Er was ook nauwelijks sprake van georganiseerde debatten. Zelfs de eigen kiezers werden door de partijorganisaties amper bereikt. Het EP is van niemand.

e Ten vijfde, de aandacht van politieke partijen voor de Nederlandse kiezers is gering.

Politieke partijen deden er in Nederland elk voor zich heel weinig aan om de kiezers te mobiliseren. Een deel van de kiezers is de verkiezingen dus gewoon vergeten. Wat partijen aan budget besteden, is veel lager dan voor Tweede Kamerverkiezingen. Dat zegt al iets over de prioriteit bij politieke partijen zelf.

Deze vijf aspecten doen zich in andere landen ook wel voor maar worden gemaskeerd door het bestaan, hier en daar, van stemplicht. Het lijkt erop dat er behoefte bestaat aan een duidelijker democratisch gecontroleerde profilering van het Europees bestuurlijk bestel (in dualistische richting?), een scherpere partijpolitieke profilering van politieke partijen in Nederland ten aanzien van Europese issues, en een kritisch journalistiek forum. Maar het zal niet voldoende zijn om de opkomst structureel naar een minder laag niveau te tillen. De Europese verkiezingen blijven electoraal een groot zorgenkindje. Een a-politieke oplossing om de EP-verkiezingen met een andere te combineren is op zijn minst te overwegen.

Opkomst te vergroten?

Er bestaat een palet aan mogelijkheden om te proberen de opkomst te verhogen. Sommige voorstellen zijn a-politiek, zoals een combinatie van verkiezingen, andere zijn juist wel politiek, zoals de bevordering van het zichtbaar worden van partijpolitieke verschillen. We lichten er een suggestie uit.

Combi van EP- en nationale parlementaire verkiezingen

Gebleken is dat de combinatie van nationaal-parlementaire verkiezingen met de EP-verkiezingen in 1999 in België positief werkte op de electorale belangstelling van Belgische kiezers. De EP-verkiezingen liften zo mee met de first order-elections, die meer belangstelling van kiezers genieten. De opkomst bij de EP-verkiezingen in 1999 was 3 procent hoger dan in 1994.

Maar België kent de stemplicht. De opkomst ligt er al op een uitzonderlijk hoog niveau ligt omdat veel kiezers die plicht verinnerlijkten. Daar kwam bij dat veel kiezers ook gealarmeerd door het dioxine-schandaal naar de stembus gingen om de coalitiepartijen van de regering-Dehaene een afstraffing te geven. Nationale electorale strijd was van positieve invloed op de combinatie van twee verkiezingen. Het nadeel van een duidelijke nationale discussie is in België geweest dat de regeringspartij CVP van premier Dehaene, die verantwoordelijk gesteld werd voor de gifkippen-crisis, ook in het EP klappen op liep.

Combinaties van lokale en EP-verkiezingen in Duitsland

Van een combinatie was in 1999 ook sprake in Duitsland. De opkomst bij de EP-verkiezingen was er 15 procent lager dan in 1994. In 1999 was de opkomst in Duitsland 45 procent. Uit de cijfers voor Duitsland valt op te maken dat er in 1999 een duidelijk effect was van het combineren van lokale verkiezingen en verkiezingen voor het Europees Parlement. Alle deelstaten waar electorale combinaties plaatsvonden, hebben een hogere opkomst dan het Bundesgemiddelde. Rheinland-Pfalz, Sachsen en Thüringen zaten zelfs sterk boven het gemiddelde. Bij de laatste Bondsdag-verkiezingen zaten de betreffende deelstaten alle op of onder het gemiddelde voor de bond als geheel.

Nederland

Een combinatie van verkiezingen op een dag, heeft zin als bij afwezigheid van stemplicht een tweede orde-verkiezing mee kan liften met de hogere opkomst bij een eerste orde-verkiezingen, zoals die voor de Tweede Kamer. Het bij elkaar vegen van twee tweede orde-verkiezingen heeft dus zeer waarschijnlijk geen positief effect op de opkomst.

Het kabinet stelde na de Statenverkiezing een combinatie van gemeenteraads- en Statenverkiezingen voor, voor de eerste keer te houden in 2003. Het is weliswaar een a-politieke subnationale oplossing, maar daarom nog niet zonder betekenis. We kennen in Nederland immers, als we de verkiezingen voor de waterschapsbesturen buiten beschouwing laten, vier verkiezingen, en hier en daar vijf, namelijk ook voor deelraden. Een bouwsteen voor de argumentatie was dat de ervaringen in een aantal gemeenten in Noord-Brabant positief waren geweest. Gemeenteraadsverkiezingen zijn voor veel kiezers eerste orde-verkiezingen, en Statenverkiezingen niet.

De Amsterdamse burgemeester Schelto Patijn reageerde kritisch op de voorgestelde combinatie. Hij stelt voor simultaan te stemmen voor de Staten en het Europees Parlement. We delen die mening niet. Het is een electorale hinkstapsprong omdat over Tweede Kamerverkiezingen heen wordt gesprongen.

Het grote bezwaar tegen deze combinatie van Staten- en EP-verkiezingen is dat twee 'tweede orde'-verkiezingen gecombineerd worden. Twee maal 'niks' (lage opkomst), wordt samen ook 'niks'.

Deze beide electorale arena's zijn zwak ontwikkeld. De urgentie om te gaan stemmen wordt niet verhoogd omdat kiezers het belang van gaan stemmen bij elk van de verkiezingen afzonderlijk niet erg inzien, in de tijd zelfs steeds minder. De kiezers willen kunnen kiezen maar het is niet eenvoudig gebleken om verschillen tussen partijen te markeren. Een subnationale verkiezing combineren met een bovennationale EP-arena is onlogisch.

Combi van Staten- en EP-verkiezingen

Laten we zijn kritiek op de combinatie van Staten- en Gemeenteraadsverkiezingen bezien en van commentaar voorzien.

1 Patijn stelt dat Statenverkiezingen zijns inziens een landelijk karakter hebben: qua deelname van partijen en qua campagne. Provinciale zaken spelen slechts een beperkt rol. Raadsverkiezingen zijn juist erg lokaal.

Die kritiek van Patijn op de subnationale combine delen we niet. Een combinatie van verkiezingen hoeft toch niet te behelzen dat de politieke arena's waarvoor verkiezingen gelden op elkaar moeten lijken. Er is geen enkel bezwaar dat de arena's bij verkiezingen sterk verschillen. De zin van een combinatie ligt ten dele in het rendement voor de kiezers om naar de stembus te gaan. Bovendien - ten tweede - zijn Statenverkiezingen zowel qua partijen als campagne niet geheel landelijk. Er bestaan in Limburg, Friesland en andere provincies immers provinciale lijsten. De campagnes van bepaalde partijen zoals het CDA en de VVD toonden wel degelijk interprovinciale verschillen. Daarmee is het eerste argument van Patijn gepareerd.

2 Het tweede argument van Patijn is dat het kiesregister voor de Staten- en gemeenteraadsverkiezingen verschillend is. Bij Statenverkiezingen dient men Nederlander te zijn om te kiezen en gekozen te worden terwijl men bij raadsverkiezingen als buitenlander na vijf jaar kiesgerechtigd is. Een probleem wordt dan dat sommige buitenlanders niet zullen begrijpen dat zij maar een oproepkaart krijgen en andere burgers twee. Ons inziens is dit een gezocht argument van weinig betekenis en geen principieel argument.

3 Het derde contra-argument is dat in de twee grootste steden drie verkiezingen op een dag plaatsvinden, namelijk voor de Staten, voor de gemeenteraad en voor de deelraden. Driemaal stemmen en driemaal tellen. Ook dit argument is van geen betekenis. Het is een bureaucratie-argument: de ambtenaren hebben het dan te druk! Het speelt bovendien slechts in twee steden. Stemcomputers verlichten bovendien het telwerk. In Zweden en andere landen brengen kiezers ook drie stemmen uit.

Zijn er op zich argumenten pro een combinatie van Staten en EP-verkiezingen? Patijn noemt de volgende.

1 Beide verkiezingen zijn nationaal resp. bovennationaal qua onderwerpen en partijdeelname.

2 Beide verkiezingen gelden voor dezelfde kiesgerechtigden, namelijk Nederlanders. Deze argumenten zijn mijns inziens van geringe betekenis.

Patijn verdient waardering omdat hij tenminste constructieve fantasie toont maar zijn voorstel verwerpen we. Ik zie meer in het kabinetsvoorstel om Staten- en gemeenteraadsverkiezingen te combineren. Elders heb ik diverse andere voorstellen van trio- en duo-combinaties van commentaar voorzien (Korsten en Janssen, 1999).

Slot

Verkiezingen worden altijd getypeerd op basis van het meest markante aspect. De EP-verkiezingen van juni 1999 laten ook een kwalificatie toe. Het waren de verkiezingen van de groenen en van de thuisblijvers. De EP-verkiezingen waren 'groene' verkiezingen. GroenLinks won in Nederland en ook elders deden de groenen het goed. In bepaalde landen speelden specifieke issues. Zo was er de 'kippenfactor' in België. De christen-democraten en socialisten kregen de rekening gepresenteerd van een kakelvers dioxineschandaal, de kippen crisis.

De EP-verkiezingen waren in Nederland altijd al de verkiezingen waar de kiezers het minst graag de gang naar de stembus voor maken. Maar het kan blijkbaar nog slechter. De opkomst was ook in Nederland in 1999 lager dan ooit. De EP-verkiezingen waren vooral verkiezingen van de thuisblijvers: de kiezer wordt schaars en gaat bij uitblijvende reanimatie uitsterven. Wie ging stemmen, was een uitzondering. De daling in de electorale participatie is evenwel niet typisch Nederlands. De opkomst bij de EP-verkiezingen van 10 juni 1999 was in Europa lager dan ooit.

Dat roept de vraag of sprake was van een arena die een lage prioriteit heeft in de ogen van Nederlandse kiezers. De conclusie is onvermijdelijk dat de Europese electorale arena zwak is. Vijf aspecten vielen op de recente EP-verkiezingen op. Als hierin geen verandering komt, zal 'Europa' politiek - democratisch verzwakken of in een vrije val geraken.

Literatuur

- Eijk, C. van der, M.N. Franklin e.a., *Choosing Europe? - The European electorate and national politics at the Dawn of Union*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1995.
- Eijk, C. van der, en E. Oppenhuis, *Turnout and second-order effects in the European elections of June 1989 – Evidence from the Netherlands*, in: *Acta Politica*, vol. 25, 1990, pp. 67-94.
- Janssen, J.I.H. , *Publieke steun voor de Europese Unie*, Maastricht, 2001 (diss.).
- Janssen, J.I.H. en A.F.A. Korsten (red.), *Gemeenteraden kiezen*, Eburon, Delft, 1995.
- Janssen, J.I.H. en A.F.A. Korsten, *Geografie van de kiezersopkomst*, in: *Bestuurswetenschappen*, 1999, nr. 1, pp. 63-90.
- Janssen, J.I.H., E. Verdellen, A.F.A. Korsten en B. van Essen, *Limburg kom op! – Een onderzoek naar de lage Limburgse opkomst bij provinciale en nationale verkiezingen*, Maastricht, 1998.
- Korsten, A.F.A. en J. Janssen, *Het provinciebestuur in electoraal isolement*, in: *Bestuurswetenschappen*, 1999, nr. 2, pp. 159-189.
- Korsten, A.F.A. en J. Janssen, *De provinciale statenverkiezingen van maart 1999 en de voorstellen voor opkomstbevordering*, in: *Openbaar Bestuur*, 1999, nr. 4, pp. 2-9.
- Oppenhuis, E.V., *Soorten verkiezingen*, in: Holsteyn, J.J.M. van, en G.A. Irwin (red.), *De Nederlandse kiezer 1994*, DSWO Press, Leiden, 1995, pp. 45-55.
- Oppenhuis, E.V., *Voting behaviour in the European Community – A comparative analysis of turnout and party choice*, Amsterdam, 1995 (diss.).
- Patijn, S., *Stemmen voor Staten en Europa moet simultaan*, in: *NRC*, 13 juli 1999.
- Rosenthal, U. e.a. (red.), *Het democratisch tekort*, Elsevier, Den Haag, 2002.
- Schie, P. van (red.), *Het democratisch tekort*, Teldersstichting, Den Haag, 2002.

Prof.dr. A.F.A. Korsten is hoogleraar bestuurskunde aan de Open Universiteit Nederland en de Universiteit Maastricht, Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Drs. G. Arendsen is universitair docent aan de Open Universiteit Nederland.